

переключаючись на різні пригоди, любовні історії, розповіді про відомих розбійників тощо. Саме тому, М.Старицький уводить у текст низку авантюрно-пригодницьких подій – погоні, перевдягання, любовні колізії і под. Попри це, «Разбойник Кармелюк» є цінним надбанням української історичної романістики. Поєднуючи просвітительські, реалістичні та неоромантичні тенденції в зображенні подій і осіб, М.Старицький написав високохудожній твір про героїчну боротьбу подільського ватажка за національне та соціальне визволення. Досягненням романіста є те, що він ґрунтовно відтворив думки, мрії Кармелюка – як піднесені (прагнення підняти народ на боротьбу), так і звичайні людські, (розсуди про сімейне щастя). Написаний по-російськи твір є одним із непересічних явищ класичної української історичної прози, виявом ментальності і частиною творчого доробку українського письменника-патріота. Це – один із перших помітних кроків на шляху до художнього втілення національно-визвольного руху нашого народу, очоленого Кармалюком.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Левчик 1990 – Левчик Н. Історична проза М.Старицького (Далекі образи – близькі ідеї)// Слово і час. – 1990. - № 12. – С. 38 – 44.
2. Старицький 1988 – Старицький М. Разбойник Кармелюк. Роман. – К.: Дніпро, 1988. – 687 с.
3. Тищенко 1969 – Тищенко В. Історичний роман М.Старицького про Кармалюка. – К.: Рад. школа, 1969. – 36 с.

SUMMARY

The article is devoted to fundamental folk and hystoricographical sources, that are the base of artistic interpretation of the past in the novel of Michael Staricky "Robber Karmeluk".

Ірина Федюшина

НЕОГОТИЧНИЙ ДИСКУРС В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ХХ СТОЛІТТЯ: ШЛЯХИ ПОСТУПУВАННЯ

У статті розглядається становлення неоготичного дискурсу в українській поезії ХХ століття. Дослідження здійснюється на матеріалі творчості поетів Празької школи, зокрема, поетичної спадщини Ю.Липи та представників покоління поетів-вісімдесятників (за основу взято поезії Наталки Більцерківець).

Динамічні процеси перетворення, що відбувалися у світоглядно-мистецькій системі на початку минулого століття, протиставили ідеї прогресу ідею глибинних цінностей і циклічних цивілізацій, а отже, було

проголошено епоху всеєвропейського нового відродження, повернення до основ, до традицій високого Середньовіччя.

Стиль неоготики не слід розуміти тільки як сліпе наслідування старовинних зразків, він є ознакою тонкого смаку, таланту глибокого вчитування в дух традиційної культури, здібності модернізувати художні основи літератури. Кожен архаїзм, давній символ, прийом, образність і мотиви Середньовіччя органічно вплітаються у нове світовідчуття людини і мистецтва ХХ століття, пробуджують нові, незвичайні асоціації і переживання. Саме тому бачиться актуальною спроба з'ясування специфіки трансформації неготичного дискурсу у площині української поезії ХХ століття.

Найперше слід звернути увагу на певну тотожність процесів, які протікали у культурі європейських країн того часу. Для багатьох письменників і філософів Перша світова війна стала не тільки збройною сутичкою, але й намаганням усвідомити справжнє призначення своєї нації і держави, їх глибинну сутність і всесвітні завдання. Напружена реальність війни стає істинною реальністю, руйнуючи своєю динамікою ілюзорні цінності, повертаючи світові суворе і просте відчуття буття. Ідеї Нового середньовіччя у тій чи іншій формі, як спроба втілення традиційних ідеалів в сучасність відрізняє таких авторів, як Шарль Пегі, Габріель д'Аннунціо, Ернст Юнгер тощо. Необхідно також відзначити, що Перша світова війна була останньою війною, яка зберегла певні елементи війн давнини – повагу до супротивника, своєрідний військовий етикет і естетику, зруйновані згодом системою масових армій і примітивною пропагандою ідей вигаданої зверхності окремого класу або нації. Саме поети-воїни, «останні лицарі», про яких можна сказати словами Фрідріха Ніцше: «Можливо вони з позавчора, можливо, з позавтра, але аж ніяк не з сьогодні», максимально сконцентрували в собі ті ідеї і стиль, яким, на їхню думку, належало майбутнє.

Виразний вплив ідей німецького культуролога Освальда Шпенглера позначився на історіософських студіях теоретиків львівського «Вісника». Найбільш привабливим для них виглядала сама ідея західної Душі, відчуття бадьорості і героїки в описах діянь «готичної людини» Середньовіччя, яка й породила могутню Західну культуру. Юрій Липа вважав О.Шпенглера одним з найяскравіших виразників почувань і устремлінь епохи. Сутність і вплив готичної культури Шпенглер розумів таким чином: «Готика охоплює все життя до найпотаємніших його глибин. Вона створила нову людину, новий світ. Від ідеї католицизму до державної ідеї німецьких імператорів, від рицарських турнірів до міст, які тільки-но виникали, від кафедральних соборів до селянських жител, від масляного малярства до пісень мандрівних музикантів – на все наклала вона відбиток мови єдиної символіки» [Шпенглер 2004: 104].

Готика почала тлумачитися як стиль живого, не зіпсованого цивілізацією мистецтва, яке є наскрізь сакральним на протигагу іррелігійному, атеїстичному мистецтву авангардизму, це мистецтво і духовність, які формують людину, туга за цілісною Людиною Середньовіччя. Таким чином, готика з її панхристиянізмом, духом героїки і вічного устремління до Досконалого і стала вірцевою системою ідей, яка могла б протистояти тотальному наступу матеріалізму у Європі.

Головні ідеї трьох поетичних збірок Ю.Липи («Світлість», «Суворість», «Вірую») чітко передають етос європейського лицарства: чесність і мужність, гордість і щирість, релігійна відданість і зверненість до Високого.

Юрій Липа поетизує гуманну людину, яка стійкістю і нездоланністю дорівнює Богові, здатна стати для інших ідеалом, оскільки усвідомила свою сутність і значимість. Поетом возвеличується життєва позиція, сформована на цій духовній основі, загартована у тогочасній суворій реальності. Він пропонує світові новий релігійний ідеал – чин, своє бачення призначення країни.

Католицька етика і духовність є у збірці домінуючими. На відміну від православної софійності і богонатхненності, які більше закликають людину до самозаглиблення, заспокоєння, духовного споглядання світу, моральні імперативи Липи звучать вельми твердо, суворо і наступально, творячи настрій переможного маршу, переконаності у безальтернативній вищості, правоті своєї віри, який відрізняв середньовічний католицизм, і який народив епоху пристрасної боротьби і героїки хрестових походів, релігійних війн, ересей і здобутків протестантизму.

Поезія Юрія Липи за своїм державницьким пафосом, історіософським змістом, тематично та ідейно близька до творчості Є.Маланюка, Ю.Дарагана, О.Ольжича, О.Стефановича, які сприймали історію як вічне змагання – змагання воль, характерів, ідей, особистостей, соціальних та політичних устремлінь народів; ідеалом когорти «пражан» стають хрестові походи, пройняті священним фанатизмом, натхненне мистецтво антики і готики, безперервна войовничість та шляхетна лицарськість західноєвропейців. Українство вони уподібнюють до цього світу розмаху і героїки, коли під орудою князів-варягів русичі войовничо вступили на історичну арену вічного змагання.

Наприкінці ХХ століття з послабленням ідеологічного тиску поруч з потужною хвилею неоавангарду «Бу-Ба-Бу», «Лу-Го-Саду» і под. постала суворая, наділена яскравим драматичним світовідчуттям, багата на асоціативне мислення поезія Наталки Білоцерківець.

Очевидним є інтертекстуальний характер поезії «Хор хлопчиків» – через присвяту – «пам'яті Ернста Юнгера» – вона відкривається у культурно-історичний простір початку століття, у площину творів,

позначених рисами неоготики, до яких, безперечно, слід зараховувати і твори Ернста Юнгера. Воїн в романах Юнгера, вільний від націоналістичних ідей, являє собою новий тип, духовно близький лицарям Середньовіччя, що сповідували духовну цінність війни – втілену «симфонію вогню і сталі». Такою симфонією – урочисто, піднесено, велично гримить спів юних чистих голосів, славлячи Творця:

*Це хлопчики, що приручають змії
Вони безстрашні, і вони співають.*

.....
*Їх абсолютний слух гримить, як грім,
від капловухих вух до ніжних ребер.
...Немає фальші в почутті моїм
До Тебе, мій Володарю, до Тебе*

[Білоцерківець: «Хор хлопчиків»]

Висуваючи на перший план індивідуальне спасіння душі, передбачаючи свободу волі людини, християнство підвищує оцінку людської особистості, яку ставить у прямі, безпосередні стосунки з Богом. Такі стосунки у добу середньовіччя розумілись як служіння. Вірна служба людини Богу, повне йому підкорення ведуть до досягнення свободи. Той, хто є вірним Богу, вірує у нього усією душею, буде вільним; той же, хто твердий у своїй гордині, не підкоряється Господу – лише думає, що вільний, бо насправді він не є вільним, будучи рабом своїх пристрастей на землі і засудженим на пекельні муки у потойбічному світі. Таким чином протиставлялися «вільне рабство перед Господом» (*libera servitus apud Dominum*) рабській свободі світу (*servilis mundi libertas*).

Спостерігається трансформація католицького морально-духовного імперативу, який вийшов із духу готики – саме *Homo gotikus* породив етику великої суворості відповідальності, вічного устремління до незбагненого і недосяжного ідеалу, що втілилася, зокрема, у легендах про пошуки Святого Грааля, живила дух хрестових походів, в які, підхоплені загальною ейфорією, вирушали навіть діти. Найбільший з подібних походів відбувся у 1212 році, коли близько тридцяти тисяч маленьких «хрестоносців», подолавши суворі Альпи, заповнили портові міста Італії і півдня Франції. Вони були переконані, що море розкриє свої води, даючи дорогу Христовому воїнству. Проте чуда не сталося – знесилені молитовним співом діти змушені були відступитися, для більшості з них ця подорож стала останньою. Дискурс дитячих хрестових походів, трансформуючись у площині поетичного твору Наталки Білоцерківець, творить симфонію непереможного поступу світлих, кришталево чистих і незламних душ, чия любов «холодна і ясна», а честь – сталева. Вони – святе воїнство, зброя у Божих долонях, холодна і безжальна до ворогів

Його, шлях їх – шлях випробувань, беззастережної жертвності, і водночас – дорога в небуття:

*...і вбити може, якщо образ твоїй
Змигне з кришталю.
і вкаже пальцем на кривавий шлях
поміж покоси,
де сніг лежить на мертвих кораблях
і сплять матроси [Білоцерківець: «Хор хлопчиків»]*

Ремінісценціями середньовічних легенд сповнений ще один твір письменниці – «Вино ангелів». Модельований авторкою топос поезії становить собою топос ідеальної країни – «лагідної землі», над якою не владні закони невблаганного Хроносу, де час стигне непорушно, а віки – одна єдина мить. Світ «лагідної землі» заселений письменницею так само ідеальними мешканцями, що являють собою основні типи персонажів культурно-мистецького простору Середньовіччя:

•«діві, мов кришталю» - центральний образ системи куртуазної культури – образ Прекрасної дами. Об'єкт поклоніння, що стимулював служіння Красі і Коханню в їх найвищих, духовних проявах.

•«діти ніби сталь – незламні неодмінно» - образ можна вважати автоінтертекстуальним, ремінісценцією поезії «Хор хлопчиків». На початку XIII століття поширення набула думка проте, що дорослі, обтяжені земними гріхами, потерпіли фіаско у боротьбі за Єрусалим, тому, очевидно, справу звільнення останнього слід доручити чистим, не заплямованим дитячим душам. Маленькі богонатхненні воїни, учасники дитячого хрестового походу – зразок беззастережного служіння Вірі.

•«змієборці» - образ Воїна, провідний образ лицарської культури, що виявила себе у мистецькій площині через систему творів героїчного епосу. У лицарському епосі фігурують персонажі, які являють собою уособлення певних ідей і якостей (мужність, вірність, силу, або навпаки, боягузтво, злодійство, зрадництво тощо). «Змієборці» сприймається як алузія на героїв «Беовульфа», «Старшої Едди», «Пісні про нібелунгів» - переможців драконів Беовульфа, Сігурда, Зигфріда та ін. За лицарем міцно закріплена функція служіння силам Добра (подолання героєм дракона найчастіше тлумачиться саме як перемога Добра над Злом), служіння Вірі, подвиги в ім'я Прекрасної дами, пошук духовної досконалості.

•«ченці» - образ Аскета – «червоний колір скель, де келії ченців,/ де у нужді осель горять камінні чаші», Воїна Віри, так само знаковий у культурно-історичній площині Середньовіччя. Також

цей образ може бути потрактований як втілення Вченого, Мудреця, служителя Науки.

Замкнений топос «лагідної землі» надійно оберігає своїх мешканців від будь-якого зла, тут не місце збройним сутичкам: «Тут перемог нема, й поразок теж нема»[Білоцерківець: «Вино ангелів»]. Могутній дракон – не небезпека, а втілення мудрості і величної краси: «...дракон співа, чекаючи віками./ Нахилена його розумна голова,/ габа могутніх крил гаптована квітками»[Білоцерківець: «Вино ангелів»]. Тут панують божественний спокій, рівновага, гармонія: «...тут скорпіон дріма в ногах рододендрона./ І в сяєві вікна – божественна п'ятьма,/ неначе письмена на шкірі скорпіона»[Білоцерківець: «Вино ангелів»].

Очевидною також видається присутність у текстуальній площині твору ремінісценцій найвеличнішого міфу Середньовіччя – легенди про Святий Грааль, пошуки якого є одним з найпопулярніших сюжетів середньовічної літератури. Образ Грааля швидко еволюціонував від звичайної християнської святині до містичного символу вічного життя, мудрості, духовної досконалості, пошуки яких і становлять сенс людського життя.

Отже, незважаючи на те, що неоготична творчість «пражан» є акцентовано громадською за своїм спрямуванням, а неготичний дискурс у поезії кінця ХХ століття виявляє себе, радше, в культурологічній площині, проте очевидним є інтертекстуальний характер взаємодії поетичних творів, взаємопроникнення і обмін мотивами. Спільними також видаються романтичний настрій пориву, героїки, напруження, суворості почуттів, класична виструнченість і ясність думки та форми, лаконічність фрази, контрастність образів, містичність і релігійність переживань, загальний історизм та художній архаїзм мислення, занурення у праміфи культури.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Баган 1996 – Баган О. Юрій Липа: людина і мислитель// Лицарі духу. – Дрогобич, 1996. – С. 83–126.
2. Білоцерківець – Білоцерківець Н. <http://poetyka.uazone.net>
3. Липа 2002 - Липа Ю. Вірую: Вибрані вірші; Перевидання за збіркою 1938р./ Післяслово О.Янчука. – Львів, 2000. – 102 с.
4. Липа 1992 – Липа Ю. Призначення України. – Львів, 1992. – 270 с.
5. Шпенглер 2004 – Шпенглер О. Закат Європи.- Москва: Айрис-пресс, 2004. – 624 с.

SUMMARY

The article deals with the development of neogothic discourse in Ukrainian poetry of the XX-th century. The author analyses of the causes of gothic culture elements revival at the beginning of the XX-th century, reveals peculiarities of

their functioning in the Praue school poetry as well as in N. Bilotserkivets's poetic works.

Віра Хоровець

КАТЕГОРІЯ «ДІАЛОГІЧНІСТЬ» У ТЕОРЕТИЧНОМУ ВИСВІТЛЕННІ

Стаття присвячена розгляду категорії „діалогічність” та її зв'язку з літературою. Автор виявляє основні ознаки діалогічності тексту, аналізує їх та виявляє різницю між ступеням вираження адресності тексту в поезії та прозі. Аналіз ступеня вираження адресності тексту був проведений на матеріалі поетичних творів класиків російської літератури та творів англійських письменників.

Термін „діалогічність” означає відкритість свідомості та поведінки людини оточуючій реальності, її готовність до спілкування „на рівних”, дар живого відгуку на позиції, судження, міркування інших людей, а також здатність викликати відгук на власні висловлювання та дії. Домінуючим началом людського існування є міжособиста комунікація; між окремими людьми та їх спілками, народами, культурними епохами встановлюються „діалогічні відносини”, які постійно видозмінюються та збагачуються, у світ яких залучаються висловлювання та тексти . . .

Діалогічне спілкування може бути безпосереднім (як правило, воно виявляється при цьому двостороннім) та опосередненим текстами (часто виявляється при цьому одностороннім, таким є контакт читача з автором) [Хализев 1999: 110].

Однією з найбільш цінних для лінгвістики ідей М.М.Бахтіна є його думка про те, що будь-яке мовленеве повідомлення існує не у вакуумі, а завжди спрямовано до когось-небудь, продуцируючи, таким чином, нічим необмежену тривалість мовної комунікації.

Бахтін неодноразово підкреслював важливість чужих слів та відповідей на чужі слова. Він помітив: „Адже й сама думка наша – і філософська, і наука, і художня – народжується та формується у процесі взаємодії та боротьби з чужими думками.” [Бахтин 1997: 197]. „Кожне висловлювання – це ланка дуже складно організованого ланцюга інших висловлювань. Кожне висловлювання – і репліка діалога, і монолог – повно відзвуків чужих висловлювань” [Бахтин 1997: 223]. „Не тільки кінець, але й початок висловлювання обумовлюється чужим мовленням” [Бахтин 1997: 223].

В подальшому Бахтін чітко відзначав „внутрішню діалогічність” [Бахтин 1997: 228] висловлювання. На його думку, кожне висловлювання знаходиться у нескінченному потоці спілкування та історії. Воно пов'язано